

حمایت کیفی از حقوق آفرینش‌های فکری در آثار معماری و مهندسی در حقوق ایران

باقر شاملو*

محمدرضا داراب‌پور**

تاریخ ارسال: ۱۴۰۱/۱۰/۰۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۱/۲۶

چکیده

حقوق «آفرینش‌های فکری» نوعی مالکیت اعتباری بر آثار و تلاش‌های ذهنی افراد است که با جمع برخی ارکان، نظیر اصالت، تازگی و ابتکار، بسته به ماهیت مخلوق فکری، حقوقی نسبتاً انحصاری برای پدیدآورنده به ارمغان دارد. برخلاف تصور عام، حقوق آفرینش‌های فکری حقی مطلق نیست و می‌تواند در بردارنده حقوق آحاد جامعه نیز باشد. این مقاله با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی، ضمن واکاوی موضوع حقوق آفرینش‌های فکری و موضوعات زیرمجموعه آن در صنعت ساخت، به‌عنوان آثاری هنری و صنعتی، حمایت‌های قانونی را در دو مرحله پیش و پس از ساخت بررسی کرده است و بر این نظر استوار است که استفاده از طرح‌ها و ایده‌های اجرا شده توسط سایر مهندسان الزاماً به معنای تعرض به حقوق پدیدآورنده اولیه نیست و جزئی از طبیعت رو به رشد دنیای مهندسی به حساب می‌آید. همچنین این نتیجه حاصل شد که در فقدان دیدگاه قانونی صریح در زمان تعارض میان حقوق مادی و فکری آن، حداقل در حوزه مهندسی و صنعتی، اصل بر تقدم مالکیت مادی است و مالک حق تغییر مصنوع ایجاد شده مهندسی بر اساس نیازهای خود را دارد، لیکن صاحب ایده می‌تواند از انتساب اثر به خود ممانعت کند و اگر خسارت مسلم یا ممکن‌الحصولی به وی وارد آید، آن را مطالبه کند. در نهایت از جنبه کیفی مشخص شد که تعرض به حقوق فکری با توجه به دیدگاه‌های نوین، دیگر یک جرم قابل‌گذشت نیست و شناسایی آن به‌عنوان یک جرم عمومی در راستای منافع همگانی و توسعه‌یافتگی اجتماعی و اقتصادی کشور ضروری است.

کلیدواژه‌گان:

مالکیت فکری، مالکیت صنعتی، مهندسی، معماری، حقوق کیفی.

* دانشیار، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی

BagherShamloo@gmail.com

** استادیار، دانشگاه علامه رفیعی (نویسنده مسئول)

Darabpour@gmail.com

مقدمه

بر اساس گزارش شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت^۱ که مؤسسه حقوق مالکیت آن را تهیه و کشورها را از لحاظ تضمین حقوق مالکیت رده‌بندی کرده، ایران در سال ۲۰۲۲ در زمینه حقوق مالکیت فکری در میان ۱۲۹ کشور جهان، رتبه ۱۱۳ و در بین ۱۵ کشور منطقه رتبه ۱۴ را به خود اختصاص داده است و در سایر شاخص‌های مرتبط با حقوق مالکیت نیز جایگاه مناسبی ندارد و در مواردی، نظیر حق کپی‌رایت، امتیاز صفر از ده را دریافت کرده است که یکی از چالش‌های مهم حاکمیت قانون، به‌ویژه در قلمرو فعالیت‌های تجاری و صنعتی، در عصر حاضر محسوب می‌شود.^۲

یکی از شاخص‌های توسعه‌یافتگی هر کشور وضعیت آن کشور در حمایت از حقوق آفرینش‌های فکری است. حمایت از حقوق مترتب بر آفرینش‌های فکری در بالابردن شاخص توسعه و پیشرفت و به‌ویژه تضمین اجرای مؤثر حقوق برای پدیدآورنده و مجازات متعرضان حقوق فکری اشخاص از اهمیت بالایی برخوردار است. حمایت مؤثر از حقوق آفرینش‌های فکری زمینه‌ساز سرمایه‌گذاری سالم در موضوعات علمی، مهندسی و انواع فناوری‌ها است که مجموعه‌ای از مزایای بلندمدت اقتصادی، مانند ایجاد انگیزه برای نوآوری، تشویق کشف روش‌های تولید و توزیع کم‌هزینه‌تر، دعوت به عرضه محصولات و دانش‌های نوین، تشویق سرمایه‌گذاری‌های جدید با هدف توسعه و تحقق پیشرفت از طریق ارتقای سطح فناوری را به همراه دارد.^۳

طرح‌ها و پروژه‌های فاخر مهندسی نتیجه ایده‌های نوآورانه، مبتکرانه و خلاقانه یک مهندس یا مجموعه‌ای از مهندسان است و زمانی حقوق فکری برای مهندس ایجاد می‌کند که با توجه به ماهیت اثر خلق‌شده، دارای برخی مشخصه‌ها، نظیر محسوس،

1. IPRI: International Property Rights Index

2. Property Rights Alliance, (2022) "International Property Rights Index, 2022", pp. 1-59.

۳. جعفری خانشیر، سعید، رضا آذرافزا و امیر رادفر، «بررسی و طبقه‌بندی دلایل و زمینه‌های انفعال نظام حقوق مالکیت صنعتی در ایران»، فصلنامه مدیریت صنعتی، د ۶ ش ۱۶، ۱۳۹۰، صص ۲۷-۳۸.

منحصربه‌فرد، جدید و اصیل بودن و در پاره‌ای موارد کاربرد صنعتی، باشد. هر اثر مهندسی جدای از ارزش مادی، معرف پدیدآورنده آن است و برای خالق خود حقوقی را به ارمغان می‌آورد که حقی جدا از مالکیت مادی اثر است.

«حقوق معنوی»^۱ یا به بیان بهتر «حقوق فکری» یا «حقوق مالکیت فکری» و در بهترین و دقیق‌ترین عنوان خود «حقوق آفرینش‌های فکری» آن دسته از حقوق و امتیازات غیرمالی است که به شخصیت پدیدآورنده ارتباط دارد و برای حمایت از آن مقرر شده است.^۲ در تعریفی دیگر، مالکیت آفرینش‌های فکری «رابطه اعتباری بین شخص و آثار و خلاقیت‌های ذهنی و فکری اوست که حق هرگونه تصرف و انتفاع از این آثار را به‌طور مطلق و انحصاری به صاحب اثر اعطا می‌کند، مگر آنچه که به‌موجب قانون استثنا شده باشد». عده‌ای دیگر این حقوق را مجموعه حقوق و امتیازاتی دانسته‌اند که طبق قانون برای آفریننده اثر نسبت به مخلوق هوش و اندیشه‌های او شناخته می‌شود که حقی انحصاری برای هرگونه بهره‌برداری مادی و معنوی از نام و اثر است.^۳ باوجوداین، بیان یک تعریف جامع و خالی از مناقشه به واسطه گستردگی آن و مخلوط شدن آن با حقوق عمومی و حقوق جامعه و دولت آنچنان هم ساده نیست و به این تعاریف می‌توان ایراداتی جدی وارد نمود. به نظر برخی محققان، عامل مهمی که شاخصه‌های اصلی مالکیت فکری را پیچیده‌تر و ارائه تعریف دقیق را مشکل می‌کند، این است که رژیم‌های مالکیت فکری محصول مکاتب فلسفی و سنت‌های حقوقی گوناگونی هستند.^۴ بدین دلیل افتراقاتی بنیادین در تعاریف مختلف از حقوق آفرینش‌های فکری دیده می‌شود. برای نمونه، مفاهیمی نظیر مالکیت، حق نشر، انحصار و بسیاری واژگان کلیدی در نظام‌های حقوقی مختلف تعاریف و شاخصه‌های بعضاً متفاوت دارند، حتی امکان دارد هدف از وضع

۱. عبارت «حقوق معنوی» اگرچه به‌کرات ادبیات حقوقی به کار رفته است، عنوان دقیقی نیست و مورد انتقاد بسیاری از بزرگان حقوق است.

۲. صفایی، سید حسین، **حقوق مدنی و حقوق تطبیقی**، نشر میزان، ۱۳۸۶، ص ۷۶.

۳. روشن، محمد و مصطفی خرمی، «حقوق مالکیت فکری معماری»، *مجله صفحه*، د ۲۳، ش ۶۰، ۱۳۹۲، صص ۵-۱۶.

۴. خدمتگزار، محسن، **فلسفه مالکیت فکری**، نشر میزان، ۱۳۹۰، ص ۱۵۲.

قوانین مالکیت فکری نیز متفاوت باشد. ممکن است در یک نظام حقوقی، هدف اصلی حمایت از اشخاص باشد و در نظام دیگری، خود اثر، جنبه قالب حمایتی را به خود اختصاص دهد.

۱. حقوق آفرینش‌های فکری در قلمرو مهندسی و معماری

همان‌گونه که مهندسان ممکن است حق بر امور مادی داشته باشند، می‌توانند بر امور فکری هم حق و مالکیت داشته باشند. در تقسیم‌بندی کلی، حقوق آفرینش‌های فکری به دو دسته مالکیت ادبی و هنری، و مالکیت صنعتی تقسیم شده است. مقنن در دو قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ و قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری مصوب ۱۳۸۶، راه‌های حمایتی از حقوق آفرینش‌های فکری را پیش‌بینی کرده است. مضافاً، معاهدات بین‌المللی که ایران به آنها پیوسته است، مانند کنوانسیون پاریس در خصوص حمایت از مالکیت صنعتی در سال ۱۳۳۸، کنوانسیون مؤسس سازمان جهانی مالکیت فکری در سال ۱۳۸۰، اتحادیه موسوم به مادرید و موافقت‌نامه آن در خصوص ثبت بین‌المللی علائم و پروتکل مربوط در سال ۱۳۸۰ و معاهده تریپس هم می‌توانند به‌عنوان مرجع استنادی برای حفظ این حقوق در نظر گرفته شود. این معاهدات به موجب ماده ۹ قانون مدنی در حکم قانون، و پس از تصویب، لازم‌الاتباع و لازم‌الاجرا است. با وجود این، با توجه به دنیای پویای امروزی و ورود موضوعات جدید به دایره حقوق مالکیت آفرینش‌های فکری، تنقیح قوانین داخلی یا حتی وضع برخی قوانین جدید و تخصصی برای هر صنعت، از جمله صنعت ساخت، امری اجتناب‌ناپذیر است.

نظر به قوانین موجود، حقوق آفرینش‌های فکری (مؤلفان، مصنفان و صاحبان آثار هنری) شامل حق انحصاری نشر، پخش، عرضه و اجرای اثر، حقوق بهره‌برداری مادی و معنوی از نام و اثر است. حمایت از جنبه معنوی و اخلاقی اثر برخلاف جنبه اقتصادی آن محدودیت زمانی و مکانی ندارد و نظر قوی‌تر که منطبق بر نص قوانین فعلی نیز می‌باشد،

آن است که این حق قابل انتقال نیست. مهم‌ترین این حقوق که عمدتاً در خصوص آثار معماری مطرح است، حق انتساب، حق حفظ کلیت اثر و ممانعت در استفاده تحریف‌آمیز از اثر است.^۱

به‌هرروی، در امور مهندسی به‌ندرت با مسئله مالکیت ادبی مواجهیم. علت این امر را باید در ماهیت کارهای عمرانی که یک صنعت ملموس و قابل‌رویت است، جست‌وجو کرد. اما از طرفی دیگر، طرح‌های معماری از منظر جلوه‌های هنری و جنبه‌های عمرانی و مهندسی در معنای اخص خود، در عرصه مالکیت صنعتی دارای جایگاه بالایی در میان دیگر صنعت‌ها است.

اساساً برای آنکه کاری را بتوان به‌عنوان اثری با جنبه مالکیت فکری شناخت، وجود برخی ارکان (و نه همه ارکان) بسته به ماهیت و مصداق مالکیت فکری الزامی است که بارزترین آنها به قرار ذیل است:

الف) اصالت:^۲ به این مفهوم که اثر توسط شخص پدیدآورنده به‌وجود آمده باشد و مظهر شخصیت او باشد.^۳ به عبارت بهتر، اثر باید زائیده تراوش‌های فکری پدیدآورنده باشد که مفهومی شخصی است، نه نوعی که از دو جنبه محتوا و تعبیر قابل‌ارزیابی است. در حقوق ایران این اصالت را به‌عنوان اصالت طرح نیز می‌شناسند. البته، واژه اصیل لزوماً به این معنا نیست که اثر هنری باید مبین تلاش‌های کاملاً خلاقانه باشد^۴ و همین اندازه که کپی‌برداری از دیگری نباشد و حداقلی از میزان خلاقیت در آن مشهود باشد، برای شناسایی آن به‌عنوان یک طرح اصیل کفایت می‌کند.^۵ در بحث اصالت اثر،

۱. داراب‌پور، مهرباب و همکاران، اصول و مبانی حقوق تجارت بین‌الملل، کتاب پنجم، حقوق رقابت، نمایندگی، تجارت الکترونیک و آفرینش‌های فکری، چاپ چهارم (ویرایش دوم)، گنج دانش، ۱۴۰۱، ص ۱۳۲.
2. Originality.

۳. میرحسینی، سید حسن، فرهنگ حقوق مالکیت معنوی، ج ۱، ص ۲، نشر میزان، ۱۳۹۱، ص ۳۹۵.

4. Mann, P. & Denoncourt, J. (2009). Copyright Issues On The Protection Of Architectural Works And Designs. 25th Annual Conference Of Association Of Researchers In Construction Management (Arcom), September 2009, Albert Hall, Nottingham, Available At [Http://Centaur.Reading.Ac.Uk/4621/](http://Centaur.Reading.Ac.Uk/4621/).

5. Kim, J.S. (2018). "Filtering, Copyright Infringement Analysis In Architectural Works", *University Of Illinois Law Review*, 1, 282-112.

معیارهای اختصاصی دیگری در برخی نظام‌های حقوقی کامن‌لا (آمریکا) در سال‌های اخیر مطرح شده است تا بتوان انطباق‌پذیری آثار معماری در قلمرو حمایتی آثار فکری را تسهیل نمود. این معیارها را که هنوز مقبولیت گسترده‌ای نیافته‌اند، لیکن شاخصه‌هایی برای برخی محاکم بوده‌اند، می‌توان در سه دسته زیر طبقه‌بندی نمود:

- معیار عدم کارکرد: به معنای تفکیک آثاری که صرفاً جنبه زیبایی دارند، از آثاری که جنبه‌های کاربردی و خدماتی دارند.

- معیار تجزیه: به معنای آنکه هر بخش از سازه را تجزیه، و نهایتاً بر این اساس در مورد اصالت آن اثر اظهار نظر کرد. (مشخصاً این دیدگاه در مواردی موجب مغفول ماندن از کلیت اثر است که می‌تواند منجر به بروز نتایج ناعادلانه گردد. لیکن، بسنده کردن به حداقل‌هایی از ابتکار و اصالت موجب فائق آمدن بر این مشکل است و انتقادات وارده بر این معیار در عمل چندان چالش برانگیز نیست.)

- معیار مطلق: به معنای شناسایی مؤلفه‌های گوناگون موجود در اثر، و اناطه اصالت اثر به اصالت همه مؤلفه‌های اثر.^۱

ب) تازگی:^۲ برای آنکه بتوان به ایده یا طرحی عنوان تازگی را اطلاق کرد، باید طرح نسبت به دانش اولیه مهندسی تازگی داشته باشد و قبلاً از سوی دیگری مطرح و بررسی نشده باشد. به عبارتی، هر چیزی که در نقطه‌ای از جهان از طریق انتشار کتبی یا شفاهی یا از طریق استفاده عملی و یا هر طریق دیگر قبلاً شناسایی یا بهره‌برداری شده باشد، جدید به حساب نمی‌آید؛ حتی اگر برای افراد یک منطقه یا کشور ناشناخته باشد.^۳

۱. عبداللهی، محمدجواد، مریم شریفی‌رنانی و رضا عرب‌زاده، «تحلیل معیارهای احراز اصالت آثار معماری در حقوق مالکیت فکری»، حقوق خصوصی، د ۱۸، ش ۱، ۱۴۰۰، صص ۱۷۷-۲۰۱.

2. Novelty

۳. میرحسینی، سید حسن، مقدمه‌ای بر حقوق مالکیت معنوی، ج ۶ انتشارات میزان، ۱۳۹۶، ص ۷۲.

ج) گام ابتکاری^۱: ابتکار جدید عبارت است از آنچه که در فن یا صنعت قبلی وجود نداشته و برای دارندهٔ مهارت عادی در فن مذکور معلوم و آشکار نباشد و از نظر صنعتی، اختراعی کاربردی محسوب می‌شود که در رشته‌ای از صنعت قابل ساخت یا استفاده باشد.^۲ البته، توضیح و شناسایی گام ابتکاری بودن و بدیهی بودن امری که موضوع بسیاری از جدل‌های مربوط به طرح‌های مهندسی است، چندان آسان نیست. مثلاً برای مهندسان طراح، انجام کاری یا استفاده از مصالح جدید و روشی جدید منجر به بروز یک رفتار سازه‌ای یا نتیجهٔ بدیهی می‌شود که ابتکار آنان شمرده می‌شود. حال این سؤال مطرح می‌شود که اگر شخص دیگری همین ایده را اجرا می‌کرد، آیا نتیجهٔ مشابهی را به‌بار می‌آورد و مورد حمایت قرار می‌گرفت؟

باید توجه داشت که شرط تازگی، ناظر بر جنبهٔ کمی دانش مهندسی، ولی شرط ابتکار، ناظر به جنبهٔ کیفی آن است. در حقوق ایران، منظور از داشتن گام ابتکاری این است که اختراع محصول فعالیت خلاقانه و مبتکرانه‌ای باشد و درجه‌ای از توسعه و پیشرفت را همراه داشته باشد. گام ابتکاری به این علت پیش‌بینی شده که از اعطای حقوق انحصاری به موضوعات مهندسی یا ایده‌هایی که صرفاً برآیند معلومات قبلی است و در خلق آن‌ها ابتکار و خلاقیت به کار گرفته نشده است، جلوگیری کند.

د) کاربرد صنعتی: در خصوص مالکیت صنعتی رکن «کاربرد صنعتی» نیز ملاک شناسایی حق است^۳ که در مادهٔ ۲۷ موافقت‌نامهٔ تریپس به صراحت پیش‌بینی، و همان‌گونه که در مادهٔ ۲ قانون ثبت اختراعات طرح‌های صنعتی و علائم تجاری ذکر شده است، از نظر صنعتی محصولی کاربردی است که در رشته‌ای از صنعت قابل ساخت یا استفاده باشد. مراد از صنعت معنای گستردهٔ آن است و شامل مواردی نظیر صنایع مهندسی و خدمات نیز می‌شود. منظور از وجود ارزش و کاربرد صنعتی، مفید بودن است. در امور

1. Inovative step

۲. شیخی، مریم، اصول حقوق مالکیت فکری، نشر میزان، ۱۳۹۴، ص ۱۸۹.

۳. میرحسینی، سید حسن، حقوق طرح‌های صنعتی، نشر میزان، ۱۳۹۵، ص ۸۱.

مدیریتی و مهندسی، امر یا ایده‌ای مفید تلقی می‌گردد که به رفع یک مشکل یا کاهش درجه سختی آن بینجامد.

لازم به ذکر است، وجود هم‌زمان همه ارکان یادشده برای برخورداری از حمایت قانونی در آفرینش‌های فکری الزامی نیست و متناسب با ماهیت اثر، وجود یک یا چند مورد از ارکان فوق‌الذکر (یا برخی ارکان خاص دیگر) ضرورت خواهد یافت. برای نمونه، در آفرینش‌های ادبی و هنری گام ابتکاری رکن الزامی نیست و اصالت اثر و انتشار آن برای اولین بار در ایران (جدیدبودن) ارکان غالب در معرفی اثر به‌عنوان یک آفرینش فکری ملاک است، یا در باب طرح‌های صنعتی وجود یکی از ارکان کاربرد صنعتی و اصالت یا تازگی برای بهره‌مندشدن از حمایت قانونی کفایت می‌کند. در اختراعات، وجه تازگی، گام ابتکاری و کاربرد صنعتی معیار اصلی تشخیص به حساب می‌آید.^۱

از نگاه مهندسی، مالکیت فکری و خلاقیت افراد نیاز به یک نیروی محرک دارد تا نوآوری و ابداع در روحیه مهندسان شکوفا شود که تحت عنوان مدیریت ارزش به آن توجه خاصی شده است. در این میان، این سؤال مطرح است که آیا هر رفتار جدیدی که ارزش افزوده‌ای ایجاد کند، تحت حمایت حقوق مالکیت فکری خواهد بود یا خیر؟

در پاسخ باید گفت، مدیریت ارزش رویکردی است که تأکید بر تحریک افراد، توسعه مهارت‌ها، ارتقای هم‌افزایی و نوآوری با هدف حداکثر نمودن عملکرد سازمان دارد. بر این اساس، مدیریت ارزش در راستای منافع ذی‌نفعان و رضایت مشتریان به‌صورت توأمان گام برمی‌دارد. در صورتی که مدیریت ارزش باعث ایجاد مالکیت فکری شود، این اثر برآمده، از نظر حقوقی قابل حمایت است. البته ذکر این نکته ضروری است که مفهوم مدیریت ارزش با مهندسی ارزش^۲ متفاوت است؛ همان‌گونه که مدیریت کیفیت و مهندسی کیفیت

۱. بهادری‌چهرمی، زهرا، زهرا شاکری و محسن صادقی، **حل و فصل غیرقضایی اختلافات حقوق مالکیت فکری**، نشر مرکز وکلا، کارشناسان رسمی و مشاوران خانواده قوه قضائیه، ۱۳۹۹، ص ۶۷.

۲. نظری، احد، ناصر جمالی هرسینی و یاسر گلدوست جویباری، «کاربرد مهندسی ارزش در بهبود طراحی پروژه‌های ساختمانی»، **مجله علمی معماری و شهرسازی**، د ۲۰، ش پیاپی ۴، ۱۳۸۹، صص ۴۹-۶۰.

تفاوت دارد. مدیریت ارزش مفهومی عمیق‌تر و گسترده‌تر، و یک رویکرد مدیریتی معطوف به ارزش است، ولی مهندسی ارزش یک تکنیک حل مسئله و روشی برای افزایش ارزش در یک محصول یا پروژه است و اصولاً محصول حاصل از یک فرایند مهندسی مبتنی بر ارزش‌افزایی حق فکری ایجاد نمی‌کند تا در قلمرو حقوق آفرینش‌های فکری وارد شود. به‌هرروی، طرح یا ایده‌ای که جزو مقوله مالکیت فکری محسوب شود یا طرحی که سبب افزایش ارزش طرح یا به عبارتی دقیق‌تر سبب افزایش سود یا کاهش ضرر شود، برای خالق ایده یا طرح، به شرط داشتن شرایط مالکیت آفرینش‌های فکری، امتیاز و حقوقی را به همراه دارد که جدا از محصول فیزیکی تولید شده است. تأکید می‌گردد خروجی ناشی از فرایند مدیریت ارزش الزاماً یک حق فکری ایجاد نمی‌کند؛ در حالی که آنچه برآمده از پدیده تحت حمایت حقوق فکری است، حتماً یک ارزش مادی یا معنوی جدید ایجاد می‌کند. بدیهی است، چنانچه از ایده‌ای اصیل و ابتکاری شخصی در جایی دیگر استفاده شود، به شرطی که استفاده از خدمات به شمار آید، باید حقوق شخص ایده‌پرداز در حیطه قانونی پرداخت شود.^۱

درنهایت باید عنوان نمود که ضوابط عام و خاص موجود در شناسایی آثار معماری و مهندسی در قلمرو حقوق مالکیت فکری همچنان پرابهام است و به‌جز آنچه در نصوص قانونی و برخی رویه‌ها وجود دارد، قضاوت عرفی نیز در اظهارنظرها بی‌تأثیر نخواهد بود. طبیعتاً، آثار معماری به‌مثابه سایر آفرینش‌های فکری می‌بایست محسوس و در چارچوب نظم عمومی باشد تا مورد حمایت قانون قرار گیرد. به‌هرروی، یک اثر مهندسی یا معماری در رویه فعلی، زمانی مورد حمایت است که بتوان آن را متناسب با ماهیت اثر خلق شده، دارای تمام یا برخی از ویژگی‌های اصالت، ابتکار و تازگی دانست. اما در بوتۀ عمل شناسایی این معیارها و تطابق‌دادن آن با یک اثر خاص برای محاکم و حتی کارشناسان خبره چندان آسان نیست.

۱. امامی، اسدالله، حقوق مالکیت فکری، نشر میزان، ۱۳۹۹.

۲. قلمرو و حدود کپی‌برداری در آثار معماری

کپی‌رایت یا حق نسخه‌برداری نوعی حمایت از حقوق آفرینش‌های فکری است که توسط سازمان مالکیت فکری جهانی^۱ ارائه شده است. بالعکس طرح‌های صنعتی و اختراعات و با توجه به برخی رویه‌های موجود (رای شماره ۹۱۰۹۹۷۰۹۰۷۹۰۰۳۷۶ به تاریخ ۱۳۹۱/۱۰/۳ صادره از دیوان عالی کشور)، یک طرح معماری از زمان ایجاد به‌طور خودکار از حمایت قوانین «کپی‌رایت» برخوردار است. لذا، یک معمار برخلاف مهندسانی که با پایبندی به علوم سخت، مصنوعی مانند یک نرم‌افزار مهندسی را ایجاد می‌کنند، برای به‌دست‌آوردن حقوق فکری اثر، نیازی به ثبت اثر و اعلامیه اثر ندارد؛ اگرچه ثبت آن قطعاً دارای آثار حقوقی مثبتی، به‌ویژه در مقام دفاع در محاکم، را دارد.

کپی‌کاری در طرح‌های معماری قبل و بعد از اجرا به شیوه‌های مختلفی قابل‌تصور است؛ مانند آنکه خود طرح از روی ماکت یا نقشه‌های موجود نسخه‌برداری، یا از طریق مهندسی معکوس بدون رجوع به نقشه‌ها اصطلاحاً بازتولید شود.

در آثار ادبی و هنری، شکل اثر یا بیان مورد حمایت است.^۲ این در حالی است که اگر یک اثر معماری را هنر بدانیم (که به‌واقع نیز نوعی هنر است)، جنبه هنری آن، برخلاف سایر آثار مورد حمایت قوانین کپی‌رایت، همچون آثار نقاشی، موسیقی و ادبی، جنبه منفرد و حتی در بسیاری موارد جنبه غالب اثر نیست و در کنار جنبه هنری و مهم‌تر از آن، جنبه فنی و کاربردی یک اثر معماری است که مطرح می‌باشد؛^۳ اگرچه این دو جنبه سخت به‌هم آمیخته باشند. قوانین حمایتی کپی‌رایت تنها از جنبه هنری این آثار حمایت می‌کند و از سایر جنبه‌های فنی و صنعتی (با فرض ثبت‌شدن در قالب طرح صنعتی یا اختراع) حمایت لازم را در سایر قوانین، به‌ویژه قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم

1. WIPO. World Intellectual Property Organization

۲. حبیب، سعید و مسعود شهبازی، «رویکرد نظری به اسباب تملک آثار فکری»، حقوق خصوصی، د ۱۴، ش ۱، ۱۳۹۶، صص ۲۷-۴۹.

۳. صادقی اسفهلانی، سوره، «حمایت کپی‌رایت از آثار معماری»، مجله پژوهش‌های حقوقی، ش ۲۰، ۱۳۹۰، صص ۱۶۷-۱۸۰.

تجاری، باید جست‌وجو نمود. برخی کشورها مانند آمریکا برای حمایت از طرح‌های معماری قوانین خاص نظیر «قانون حفاظت از حق نسخه‌برداری از آثار معماری»^۱ را وضع کردند که حدود و ثغور حمایت‌های قانونی، و شیوه‌های پاسخ به مشکلات مرتبط با تعارض حقوق مادی و فکری اثر معماری را مشخص می‌کند. مضافاً، ضوابط و معیارهای مشخصی برای شناسایی یک طرح معماری تازه و ابتکاری را بیان می‌کند. ولی در غیاب چنین قوانینی در ایران، لاجرم باید به قواعد عمومی حقوق کپی‌رایت استناد نمود.

۳. ضابطه حقوقی به‌عنوان شرط حمایت کیفی از آثار و مصنوعات مهندسی

گاهی مهندسان نتایج تحقیقات و ایده‌های هنری خود را در قالب نوشته‌ها، نقشه‌ها و آثار هنری مانند ماکت‌ها و سایر آثار سمعی و بصری به جامعه ارائه می‌کنند. لیکن، شرط حمایت کیفی از حقوق مالکیت فکری در آثار و مصنوعات مهندسی وجود ضوابط حقوقی است. بدین معنا که حقوق کیفی به‌تنهایی و بدون شناسایی این ضوابط و معیارها امکان ورود و اعمال هیچ واکنشی را ندارد. قطعاً استفاده از ابزار کیفی، چه در مقام تشخیص رفتار مجرمانه و چه در مقام اعمال مجازات، نیازمند وسواس مضاعفی نسبت به موضوعات حقوقی است. بنابراین، لاجرم در ابتدا باید به معیارهای حقوقی رجوع کرد و تا سرحد امکان از تفاسیر موسع قوانین اجتناب نمود و فرض را بر برائت گذاشت.

به موجب قانون حمایت حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان، به آنچه از راه دانش یا هنر و یا ابتکار مؤلف یا مصنف پدید می‌آید، بدون در نظر گرفتن طریقه یا روشی که در بیان یا ظهور و یا ایجاد آن به کار رفته است، «اثر» اطلاق می‌شود. در بند ۷ از ماده ۲ این قانون، به‌صراحت اثرهای معماری، از قبیل طرح و نقشه‌های ساختمانی، به‌عنوان اثر هنری معرفی شده است. لازم به ذکر است، قانون فوق‌الاشاره در خصوص ساختمان و آنچه از روی نقشه ساخته می‌شود، سکوت کرده است که ابهاماتی را به همراه دارد و این

1. Architectural Works Copyright Protection Act (AWCPA)

چالش‌ها را به ذهن متبادر می‌کند که آیا ساختمان ساخته شده هم جزئی از این تعریف است؟ و آیا پدیدآورنده بر خود مصنوع هم حق فکری انحصاری دارد؟

در پاسخ می‌توان گفت، طرح‌های مهندسی و حقوق آفرینش‌های فکری مهندسان در دو موقعیت قابل حمایت است: اول زمانی که طرح^۱ از مرحله ایده اولیه عبور کرده و به صورت نقشه یا فایل الکترونیکی یا ماکت درآمده است و دوم زمانی که طرح به اجرا درآمده و در معرض دید عموم قرار گرفته است. در حالت اول، استفاده از طرح نیازمند دسترسی شخص ثالثی به فایل‌های طراحی یا نقشه‌هاست. مانند آنکه شخصی فایلی را از کامپیوتر مهندسی بر باید که مصدق از سرقت رایانه‌ای است (ماده ۱۲ قانون جرایم رایانه‌ای) و ممکن است تجاوز به حقوق فکری پدیدآورنده هم به حساب آید که از باب تعدد جرایم قابل پیگیری در محاکم است. در حالت دوم، طرح ساخته شده و در معرض نمایش است و اساساً هر شخصی می‌تواند از آن طرح ایده بگیرد یا سازه‌ای مشابه با آن را مجدداً طراحی کند یا بسازد. حمایت از حقوق پدیدآورنده در حالت دوم معمولاً با مشکل جدی روبه‌رو می‌شود؛ زیرا از نظر زمانی مشخص است که طرح اول کدام بوده است و این طرح و حقوق آن اصولاً با نام پدیدآورنده اول شناخته می‌شود و حتی طرح‌های ثانویه که از طرح اولیه اقتباس شده، به نوعی معرف طرح اولیه است. از طرف دیگر نمی‌توان از اثر یک طرح شگرف مهندسی بر سایر مهندسان، چه به صورت آگاه و چه به صورت ناخودآگاه، اجتناب کرد؛ زیرا ایده‌های مهندسی الهامات خدادادی نیستند و هر ایده‌ای وابسته به آموزه‌ها و مشاهدات پیرامونی معمار یا شخص پدیدآورنده است. وانگهی هر پروژه خصیصه‌های منحصر به فرد خود را دارد و پروژه دوم حتی اگر شبیه طرح مهندس دیگری باشد، شاخصه‌های منحصر به فردی دارد که آن را از دیگر طرح‌ها متمایز می‌کند. استدلال دیگر آنکه، حفاظت از یک اثر معماری و مهندسی شامل حق جلوگیری از

۱. بین طرح‌های معماری و سایر طرح‌های مهندسی باید قائل به تفصیل بود. طرح‌های عمرانی و مهندسی که فاقد عنصر هنری هستند، معمولاً در قالب طرح صنعتی یا اختراع شناسایی می‌شوند؛ زیرا بار صنعتی یا جنبه اختراع‌گونه آن بر جنبه هنری سنگینی قابل توجهی دارد. در مقابل، معماری و مهندس معمار بیش از هر رشته مهندسی دیگری با هنر و خلق آثار هنری مرتبط است و در گروه آثار هنری قرار می‌گیرد.

ساخت، توزیع یا نمایش عمومی تصاویر، عکس‌ها یا سایر نمایش‌های تصویری اثر نیست. علاوه بر این موارد، طرح‌های مهندسی معمولاً به‌عنوان یک اختراع یا طرح صنعتی ثبت نمی‌شوند تا همگی آن را به‌عنوان یک حق انحصاری شناسایی کنند.

چالش دیگر آن است که ساختمانی با ایده‌برداری از ساختمان دیگری ساخته شود و شهرت ساختمان دوم به واسطه قرارگیری در یک موقعیت جغرافیایی یا وجود کاربری خاص، آن چنان گسترده شود که این وهم را ایجاد کند که طرح اولیه برخلاف واقعیت اصیل و نوآورانه نیست. حتی این امکان وجود دارد که امتیازاتی خاص برای ایده‌گیرنده فراهم آورد و مالک ایده اولیه ادعا کند که این امتیاز می‌بایست به وی تعلق می‌گرفت. براساس اصول و قواعد حقوقی موجود، همانند قاعده لاضرر و پذیرش امکان جبران خسارات معنوی در نظام حقوقی ایران، به نظر می‌آید که چنانچه ضرری مسلم و در پاره‌ای موارد ممکن‌الحصول متوجه طراح اولیه شود، نباید جبران نشده باقی بماند. ولی این امر هم به این معنا نیست که به حقوق فکری پدیدآورنده اول تعرض شده است و اینکه شهرت ساختمان بعدی به هر علت طبیعی یا عرفی بیش از ساختمان اولیه باشد، اصولاً، به‌معنای وجود سوءنیت شخص ایده‌گیرنده نیست. مضافاً، حقوق مرتبط با مالکیت آفرینش‌های فکری برای صاحب اولیه همچنان مستقر و تخدیش‌ناپذیر است.

تولید محصول فکری، پدیده‌ای است که عموماً نیازمند دو رکن تخصص و سرمایه است و در اکثر موارد، خود پدیدآورنده توانایی تأمین آنها را ندارد. بر این اساس، تجربه نشان داده است که اصولاً دارنده تخصص و سرمایه غالباً یکی نیستند^۱، لذا، اگرچه مهندسان ممکن است بر اثری، حق فکری داشته باشند، ولی مالکیت فیزیکی آن متعلق به دیگری است و او محق است هرگاه بخواهد، آن را تخریب کند یا تغییر دهد. کماآنکه، برخی قوانین خاص کپی‌رایت، مانند قانون حفاظت از حق نسخه‌برداری از آثار معماری آمریکا، نیز همین نظر را پذیرفته است. همچنین، در تعارض میان مالکیت اقتصادی اثر و

۱. حبیبی، سعید و مجید حسین‌زاده، «بررسی حقوق کارگران در قراردادهای کار تولید اموال فکری»، حقوق تطبیقی، د ۵، ش ۱۳۹۷، صص ۴۷-۶۸.

مالکیت فکری محض، با توجه به قوانین ایران، نمی‌توان مالک را به راحتی از حق تغییر یا تخریب اثر محروم کرد. به هر روی، در اینکه آیا خود ساختمان هم جدای از نقشه و طرح پایه مورد حمایت از جنبه مالکیت فکری است، همچنان میان حقوق دانان مناقشه وجود دارد و تا زمانی که قانون مشخصی در این باب تصویب نشود، از انجام تفاسیر موسع باید خودداری کرد و حق مالکیت مادی را ارجح دانست.

مخالفتان نظر فوق معتقدند که به موجب ماده ۱۹ قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان و هنرمندان، هرگونه تغییر یا تحریف در اثرهای مورد حمایت این قانون و نشر آن بدون اجازه پدیدآورنده ممنوع است. لذا مالک حق تخریب یا تغییر اساسی در بنا را ندارد و حتی در زمان ساخت هم در صورت کامل بودن نقشه معماری حق تغییر آن را ندارد؛ زیرا این امر در مخالفت با حقوق آفرینش‌های فکری پدیدآورنده است. این نویسندگان حتی استفاده ثانویه از اثر یا تکمیل آن، در صورتی که طراح نخواهد یا نتواند امر را به سرانجام برساند، در گروهی دریافت اذن از طراح اولیه می‌دانند^۱ که می‌تواند فرایند اجرایی را با چالش‌هایی جدی مواجه سازد.

گفتنی است که به این نظر ایرادات بنیادین وارد است؛ زیرا در این حالت بین حق مالکانه و حق فکری تعارض جدی ایجاد می‌شود. از طرف دیگر، مالک برای اهداف خود طرحی را سفارش داده و به هزینه خود آن طرح را اجرا کرده است و به عنوان سفارش‌دهنده، محق است در طرح، بسته به نیاز خود دخل و تصرف کند یا اصلاً طرح مهندس معمار را نپذیرد و معماران مگر در مواردی که جزء ضوابط فنی است، حق تحمیل نظر خود را ندارند. وانگهی دخل و تصرف در طرح تضادی با استفاده مادی پدیدآورنده و حقوق تعیین شده در ماده ۵ قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان و هنرمندان ندارد. این نظر ناشی از تفسیر موسع قانون است و اساساً این امر تعرض به حقوق فکری پدیدآورنده نیست. البته مهندس طراح یا معمار محق است در صورت هرگونه تغییر از انتساب نمودن

۱. روشن، محمد و مصطفی خرمی، «حقوق مالکیت فکری معماری»، مجله صفه، د ۲۳، ش ۶۰، ۱۳۹۲، صص ۵-۱۶.

اثر به خود ممانعت کند؛ زیرا اثر تغییر یافته، دیگر ایده و نظر انحصاری طراح نیست و ممکن است به اعتبار او خدشه وارد آورد. در اینکه آیا صاحب اولیه اثر حق اعراض از اثر را دارد، نیز نباید تشکیک نمود. لیکن، مالکیت فکری اثر تغییر یافته اصولاً به مالک منتقل نمی‌شود و بنا به نظر عده‌ای از بزرگان حقوق، مالکیت آن جنبه‌ای عمومی به خود می‌گیرد.^۱ پر واضح است نقشه یا ماکت کار همچنان ماهیت هنری خود را جدای از ساختمان حفظ می‌کند و حقوق فکری معمار حداقل در سطح نقشه و ماکت باید ملحوظ نظر باشد. به هر روی، تعارض در حق مالکانه و حق آفرینش‌های فکری موضوع پیچیده‌ای است که متخصصان حقوق مالکیت فکری هنوز نسبت به آن پاسخ صریح و قاطعی نداده‌اند. کشورهایی که در این باب وضع قوانین نموده‌اند، یکی را بر دیگری به فراخور نیاز ارجح دانسته‌اند. قوانین داخلی کشور در این مورد تا به حال سکوت کرده است، ولی رویه قضایی موجد از جنبه فیزیکی اثر و بنا به قاعده مشهور فقهی تسلیط به سمت حمایت از مالک و سفارش دهنده اثر سنگینی می‌کند.

محاکم برای حالت اول و زمانی که ایده در قالبی ملموس به صورت نقشه یا ماکت ظهور بیرونی یافته و هنوز اجرا نشده است، به راحتی می‌توانند رأی صادر کنند که انتظار می‌رود پدیدآورنده در محاکم از جنبه تعرض به حقوق فکری خود برنده میدان باشد، ولی در حالتی که طرح اجرا شده، مالکیت فیزیکی خود ساختمان مشخص بوده، در معرض دید عموم قرار گرفته و مؤثر بر ایده‌های سایر مهندسان است، احراز عنصر معنوی جرم یا تخلف با چالشی جدی مواجه خواهد شد.

برای روشن شدن موضوع، اشاره به پرونده‌ای در این زمینه مفید فایده است. در سال ۱۳۹۱ مالک به خانم معماری مراجعه می‌کند و ملکی را در منطقه دروس تهران به او نشان می‌دهد و طرحی مشابه با نمای ساختمان معرفی شده را درخواست می‌کند. معمار پس از ایده‌گیری با اعمال تغییراتی، طرحی متفاوت ولی تا حدودی مشابه با ساختمان

۱. جعفرزاده، میرقاسم و عباس مرادی، «قاعده اعراض و اثر آن بر زوال حق اختراع»، مطالعات فقه و حقوق اسلامی، ش ۱۸، ۱۳۹۷، صص ۶۷-۹۲.

پیشنهاد شده ارائه می‌کند. پس از اجرا با توجه به موقعیت مکانی و کاربری ملک که بسیار پرآوازه شده بود، مهندس طراح پس از ایجاد اختلاف با مالک مدعی می‌شود که حقوق انحصاری فکری دارد و هرگونه تغییر باید بر اساس نظر وی باشد، در غیر این صورت باید مبلغی برای پاسداشت این حق به وی پرداخت شود. لیکن محکمه در رأی خود استدلال می‌نماید که اولاً طرح نو و ابتکاری نیست تا مورد حمایت حقوق مالکیت فکری باشد و در ثانی با فرض نبودن طرح و قابلیت قرارگیری در قلمرو حقوق مالکیت فکری، تغییر در طرح توسط مالک در تعارض با حق وی نیست و وی می‌تواند از انتساب اثر به خود ممانعت نماید.

۴. ضرورت حمایت کیفری و انتظامی از حقوق مالکیت فکری آثار مهندسی و معماری

حقوق مالکیت فکری سرمایه اجتماعی یک جامعه است و تجاوز به آن رفتاری ضداجتماعی و تعرض به حقوق عمومی تلقی می‌گردد و حاکمیت موظف است برای آن تمهیدات ویژه‌ای بیندیشد. بر اساس تقسیم‌بندی‌های جرم‌شناسی، جرم‌های مرتبط با مالکیت فکری از جرایم اعتباری علیه اموال و مالکیت هستند. بدین معنا که در اعصار پیشین وجود نداشته است و طبیعت آنها به گونه‌ای نیست که در سراسر دنیا به عنوان جرم شناخته شود و این دولت‌ها هستند که در خصوص شناسایی آنها به عنوان جرم اقدام می‌کنند.^۱ اما امروزه، جرم‌انگاری در موضوعات مرتبط با حقوق مالکیت فکری به علت نبود شاخصه‌هایی دقیق برای ارزیابی مصنوعات یا طرح‌های خلق شده، به‌ویژه در حوزه مهندسی، روشن نبودن مصادیق جرم و ابهام در کارآمدی ضمانت‌های اجرایی کیفری

۱. حاجی‌ده‌آبادی، محمدعلی و محمد مهدی عالمی‌طامه، «جرایم علیه مالکیت فکری در قوانین کیفری ایران و مقررات بین‌المللی»، فصلنامه فقه و حقوق، سال ۵، ش ۲۰، ۱۳۸۷، صص ۵۷-۸۷.

پیچیده و دارای ابعاد نهفته گسترده‌ای است.^۱ لیکن، در صورت نقض حقوق مالکیت فکری تمسک‌جستن به راهکارهای کیفری نسبت به سایر شیوه‌های حقوقی و مدنی مؤثرتر و کارآمدتر است. از سوی دیگر، راهکارهای مبتنی بر مسئولیت مدنی محض تنها از دریچه تعدی به حقوق مالک اثر ورود می‌کند.

اگرچه از مفهوم ماده ۳۱ قانون حمایت حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان و ماده ۱۷ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری و همچنین رویه قضایی موجود (دادنامه شماره ۹۱۰۹۹۷۰۹۰۰۱۰۲۰۱۵ به تاریخ ۱۳۹۱/۹/۲۲، صادره از دیوان عدالت اداری) این‌گونه استنباط می‌شود که جرایم مرتبط با حقوق آفرینش‌های فکری موضوعات ترافعی و قابل‌گذشت توسط شاکی هستند و رسیدگی و تعقیب این دست جرایم تنها با شکایت اشخاص خصوصی آغاز می‌شود و این دیدگاه، امروزه دیگر جایگاه درخوری در جوامع صنعتی ندارد. درحقیقت، مالکیت فکری و صنعتی به منافع عمومی جامعه، توسعه‌یافتگی اجتماعی، اقتصادی و صنعتی هر کشوری گره‌خورده است. به نظر می‌آید، در عصر حاضر و با توجه به آموزه‌های جرم‌شناسی انتقادی، مقنن باید در سیاست‌های کیفری تقنینی خود رویکرد پیشین را تغییر دهد و مشروط به شکایت اشخاص خصوصی برای کشف و تعقیب جرم تعرض به حقوق فکری بسنده نکند. در این میان پیشنهاد می‌گردد برای آثاری که هویتی ملی دارند و به‌نوعی معرف جامعه‌ای خاص هستند، تمهیدات ویژه‌ای صورت پذیرد تا مقامات ذی‌صلاح به هر نحو از وقوع چنین مواردی آگاه شوند و پس از جمع‌آوری ادله، آن را در محاکم مطرح کنند.

در اینکه چه اشخاصی در موضوع گزارش‌دهی و پیگیری موضوع تعرض به حقوق فکری اثر، علاوه بر خود صاحب اثر، صالح هستند، با توجه به آنکه این‌گونه رفتارها بیشتر جنبه خصوصی داشته و تاکنون جرمی قابل‌گذشت تصور شده است، نص قانونی خاصی

۱. عالیخانی، سکینه، سعید حبیبیا، حسن عالی‌پور و محمدرضا الهی‌منش، «چاش‌های و راهکارهای حمایت کیفری از آفریده‌های فکری و هنری مد (مطالعه تطبیقی نظام‌های حقوقی ایران، فرانسه و آمریکا)»، فصلنامه علمی مطالعات فرهنگ-ارتباطات، ش ۸۸، ۱۴۰۰، صص ۲۴۱-۲۶۳.

وجود ندارد. لیکن، این امکان وجود دارد تا با اصلاح برخی قوانین مرتبط با شهرداری‌ها و مراجع صادرکننده پروانه‌های ساختمانی، این نهادها در صورت کشف چنین مواردی از صدور پروانه‌هایی که با جمع شرایط قانونی تعرض به حقوق فکری دیگران است، قبل از کسب رضایت صاحب اثر اولیه اجتناب نمایند. طبیعی است که در عمل و با شرایط موجود و عدم دسترسی به تمام طرح‌های موجود، اجرای این پیشنهاد منوط به ثبت آثار فاخر مهندسی و ایجاد یک بانک اطلاعاتی دقیق است که برای این امر نیز باید تمهیدات متناسبی در نظر گرفته شود.

البته در اینکه تعرض به حقوق فکری اشخاص خصوصی یک جرم عمومی است یا خیر، هم می‌توان تشکیک و مناقشه نمود؛ زیرا این رفتارها به‌صورتی ملموس جامعه را به سمت خروج از قانون‌مداری و اخلاق سوق می‌دهد و نباید صرفاً یک مقوله اخلاق محور تلقی گردد. درحقیقت مسامحه صورت‌گرفته در نظام حقوقی داخلی در این مقوله، قبح تعرض به حقوق فکری افراد به‌ویژه در جامعه مهندسی را از میان برده است؛ به نحوی که آشکارا شاهد وقوع انحرافات گسترده در این مقوله هستیم. اگرچه، سیاست کیفری موجود داخلی، به‌ویژه پس از تصویب قانون کاهش مجازات حبس تعزیری در سال ۱۳۹۹ ظاهراً به سمتی گرایش دارد که از دامنه جرایم با وصف عمومی بکاهد که صد البته رویکردی قابل تمجید است، در حقوق آفرینش‌های فکری باید قائل به عکس این نظر بود که چشم‌پوشی از آن با رویکردهای نوین کیفری در جرایم خاص، به‌ویژه در موضوع بحث این تحقیق در تعارض است.

به‌هرروی، هرچند مطابق قوانین موجود پذیرفته‌ایم که یک اثر فاخر معماری، صنعتی یا مهندسی امتیازات منحصربه‌فردی برای پدیدآورنده ایجاد می‌نماید، این آثار بعضاً معرف یک شهر، جامعه، شاخه علمی، نهاد یا هویت ملی است و در بسیاری از موارد برای تسهیل زندگی و خدمت‌رسانی به عموم افراد تولید شده است و اعطای حقوق انحصاری نباید موجبات قراردادن جامعه، رقبا و اشخاص ثالث در تنگنا یا حتی عدم‌امکان استفاده از فرصت‌های بالقوه موجود را فراهم آورد. در همین راستا، نظر عقلایی و حقوقی هم بر این

دیدگاه استوار است که حقوق مترتب بر قلمرو حقوق مالکیت فکری در برخی حوزه‌ها باید با شرایطی به سمت حقوقی مقید و غیرانحصاری گام بردارد.^۱ در این میان، حاکمیت مجاز است در صورت تعارض میان حقوق پدیدآورنده و نیاز جدی آحاد جامعه به صلاح‌دید و متناسب با نیاز کشور، پس از پرداخت حقوق پدیدآورنده و هزینه تلاش‌ها و سود متعارف او، ولو بدون رضایت وی، از اثر او بهره‌برداری نماید. لذا، به‌سختی می‌توان حقوق مترتب بر یک اثر فکری یا صنعتی را به‌صورت مطلق معطوف به فرد پدیدآورنده و در انحصار مطلق و بی‌چون‌وچرای او دانست. جامعه جهانی نیز در مقام حل تعارض‌های اینچینی، این امر را پذیرفته که با جمع شرایطی منافع عمومی جامعه بر منافع و حقوق انحصاری فرد یا گروه کوچکی از افراد جامعه ارجح است^۲ و با توجه به آثار مثبت یا منفی ناشی از حقوق انحصاری یک ایده یا طرح جدید بر کل جامعه، حاکمیت، ولو به قهر، حق استفاده از طرح را دارد. مثلاً اگر مهندس صاحب ایده‌ای بتواند مصرف انرژی کشور را ده درصد کاهش دهد، عدم‌استفاده از این فرصت به بهانه حمایت از حق انحصاری تعداد کمی از افراد، چندان وجهت ندارد. پر واضح است که تشخیص ضرورت این امر هم به عهده حاکمیت قرارداد شده باشد. از نگاهی دیگر، برای یک حق انحصاری باید حدودی را مشخص کرد و این‌گونه نیست که پدیدآورنده اول بتواند به واسطه حقوق فکری خود به صورت انحصاری بدون هیچ محدودیتی جولان دهد. به عبارتی دیگر، جامعه حق انحصاری را تا جایی می‌پذیرد که توازن و تعادلی منطقی میان منافع پدیدآورنده و منافع جامعه ایجاد شود.^۳ باید اذعان نمود، مشخص کردن مرز و محدوده حقوق انحصاری عملاً چنان پیچیده است که نمی‌توان یک حکم کلی برای آن صادر کرد و حق انحصاری هر

۱. جعفرزاده، میرقاسم و حسن لجم‌اورک، «تحلیل نظری حق بر علامت تجاری: حق انحصاری مطلق یا مقید؟»، فصلنامه حقوق خصوصی، د ۱۷، ش ۲، ۱۳۹۹، صص ۳۲۷-۳۵۰.
 ۲. رئیس، لیل، نظام حل و فصل اختلافات حقوق مالکیت معنوی، انتشارات جنگل، ۱۳۸۸، ص ۱۵.
 ۳. حکمت‌نیا، محمود، نظام مالکیت فکری، سازمان انتشارات پژوهشکده فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۴۰۰، ص ۱۰۵.

کالا یا اثر را باید مورد به مورد بررسی نمود. طبیعتاً قوانین ضدانحصار نیز در این روند نقش تعیین‌کننده‌ای خواهد داشت.

البته قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری نیز در ماده ۱۷ خود فرایندهای حقوقی مورد نیاز برای جلوگیری از استفاده انحصاری در موارد نیاز حاکمیت را پیش‌بینی کرده و به‌گونه‌ای تدوین شده است که حقوق پدیدآورنده با نقض اساسی مواجه نگردد. لازم به ذکر است که حقوق پدیدآورنده همیشه مطلق نیست و رجحان منافع عمومی بر منافع شخصی، حتی در کشورهای لیبرالیستی، یک دیدگاه پذیرفته‌شده و در سطح بین‌المللی مقبولیت گسترده‌ای یافته است. این دیدگاه امروزه در حقوق مرتبط با آفرینش‌های فکری نیز جایگاه قابل‌توجهی یافته است، کما آنکه بند ۲ ماده ۹ کنوانسیون برن و ماده ۳۰ کنوانسیون تریپس پذیرفته‌اند که بر مالکیت انحصاری پدیدآورنده استثنائاتی نیز وجود دارد. البته در راستای صیانت از حقوق پدیدآورنده، این کنوانسیون‌ها معیارهایی همانند وجود مقاصد ویژه و متعارف حاکمیتی، عدم وجود تعارض با بهره‌برداری متعارف و عدم ورود آسیب جدی به حقوق پدیدآورنده را شرط لازم برای ارجح‌دانستن حقوق عمومی بر حقوق خصوصی دانسته‌اند که با شباهت‌های زیادی در قوانین داخلی نیز منعکس شده است. با این توصیف، مشخص می‌گردد که در یک اثر علاوه بر حقوق خصوصی، حقوق عمومی نیز جایگاه ویژه و قابل‌حمایتی دارد. بنابراین، منطقی است که جرایم مرتبط با حقوق آفرینش‌های فکری را در زمره جرایم عمومی، و حاکمیت را موظف به صیانت از آن بدانیم.

توجه به این نکته ضروری است که با توجه به گستردگی فوق‌العاده تولیدات هنری و ادبی و آثار معماری و صنعتی عملاً دیگر برای پدیدآورنده این امکان وجود ندارد تا افرادی را که از اثر او بدون مجوز استفاده نموده‌اند، شناسایی کند. مضافاً، با فرض شناسایی فرد متعرض، اثبات این امر در محاکم نیازمند پیمودن یک فرایند بروکراسی طولانی و هزینه‌بر برای پدیدآورنده است که در بسیاری از موارد فرد را از پیگیری منصرف می‌کند که این خود عللی بر گسترش فرهنگ تعرض به حقوق فکری اشخاص است. گسترش این‌گونه

رفتارها قطعاً بر کل جامعه اثر دارد و همان‌گونه که ذکر شد، امروزه به‌عنوان یک هنجارشکنی عمومی از آن یاد می‌شود. این در حالی است که مراجع عمومی نظیر دستگاه‌های اجرایی و مراکز علمی و نهادهای صادرکننده مجوزهای تولیدی یا صادرکننده پروانه‌های ساخت و نظایر آنها در ارزیابی آثار صنعتی، هنری و مصنوعات مهندسی و معماری نظارت دارند و آنها را بعضاً از نظر اصیل‌بودن نیز کنترل می‌نمایند. الزام این نهادها مبنی بر گزارش‌دهی این موارد به مراجع یا افراد ذی‌صلاح نظیر دادستان می‌تواند به‌عنوان یک ابزار بازدارنده و در راستای منافع عمومی مؤثر باشد و به‌عنوان یک سیاست کیفری ضروری شناسایی گردد.

از طرفی، استفاده از ابزار کیفری در درون خود راهکارهای مدنی را نیز دربرمی‌گیرد و از نظر مدت رسیدگی و هزینه لازم برای طرح شکایت یا دعوا قابل‌مقایسه با شیوه‌های مرسوم مدنی و حقوقی نیست و اتخاذ تصمیمات فوری را بدون پرداخت خسارت‌های احتمالی تأمینی فراهم می‌کند. از این‌رو، با استفاده از ابزارهای کیفری، علاوه بر آنکه می‌توان متعرض حقوق فکری را مجازات کرد، دریافت خسارت و ضرر ناشی از جرم به‌موجب رأی محاکم کیفری نیز قابل‌تصور است. نیاز به توضیح نیست که استفاده از ابزار کیفری جنبه بازدارندگی شدیدتری نسبت به شیوه‌های دیگر دارد.^۱

قوانین فعلی با وجود برخی کاستی‌ها، ضمانت‌های حقوقی، کیفری و انتظامی را پیش‌بینی کرده است که می‌توان جلوگیری از نشر، پخش و توضیح اثر، درج مفاد حکم دادگاه در جرایم، اجبار متعرض به جبران خسارات مادی و فکری و سازوکارهای کیفری از جمله زندان و جزای نقدی اشاره کرد. به نظر می‌آید جرم‌انگاری‌های صورت‌گرفته در سطح داخلی در صیانت از حقوق فکری افراد حداقل‌های مورد نیاز را برآورده می‌کند و نیاز به گسترش دایره نفوذ حقوق کیفری در این موارد چندان ضروری نیست. البته به قوانین موجود می‌توان این نقد را وارد نمود که واکنش‌ها و مجازات‌های در نظر گرفته شده شاید

۱. اکبری دهنو، میثم و آسیه اکبری، «حقوق مالکیت صنعتی: تفسیری بر راهکارهای کیفری قوانین ایران»، *سیاست علم و فناوری*، سال پنجم، ش ۳، ۱۳۹۲، صص ۲۷-۴۴.

قدرت بازدارندگی و رعب‌آور ابزار کیفری را ندارد و ممکن است مجازات‌های سنگین‌تری نیز مورد نیاز باشد.

با تمام وجودی که در معاهدات بین‌المللی کشورها می‌کوشد تا حد ممکن در موضوعات کیفری مگر در موارد جنایات بسیار شنیع ورود نکنند، اما با توجه به ماهیت فراملی و اهمیت صیانت از حقوق فکری از منظر عقلای جهانی، در معاهدات بین‌المللی سعی شده است حداقل توصیه‌های کیفری گنجانده شود و در مواردی اعضای موافقت‌نامه را ملزم به استفاده از ابزار کیفری می‌کند. بخش پنجم از قسمت سوم موافقت‌نامه تریپس که به موضوعات اجرایی و آیین دادرسی کیفری و مجازات‌ها پرداخته است، شاهدی بر این ادعاست. در ماده ۶۱ این موافقت‌نامه آمده است که اعضا حداقل در مورد جعل یا تعرض به حقوق فکری، مانند جعل و سرقت و استفاده غیرمجاز در مقیاس تجاری آیین دادرسی کیفری مشخص و مجازات‌های کیفری متناسب را مقرر خواهند نمود. از این بیان، سه نکته استنباط می‌شود: اول آنکه، برقراری مجازات‌های کیفری در باب تعرض به حقوق فکری ناشی از مالکیت فکری اجباری است؛ دوم اینکه کالاهای ناقض حقوق فکری باید در مقیاس تجاری باشند و سوم اینکه جعل یا سوءاستفاده از حقوق فکری انحصاری افراد دیگر باید عمدی باشد.

درباره انواع مجازات‌ها در این ماده آمده است که وسایل جبران خسارات شامل حبس یا جریمه نقدی کافی به‌عنوان یک عامل بازدارنده به‌گونه‌ای منطبق با سطح مجازات‌های معمول در مورد جرایم دارای شدت مشابه خواهد بود. در همین خصوص در این ماده آمده است که در موارد مقتضی وسایل جبران خسارت می‌تواند شامل توقیف، ضبط و معدوم کردن وسایل ناقض حق، مواد و ابزارهایی باشد که در ارتکاب جرم بیشترین استفاده از آنها شده است. همچنین اعضای موافقت‌نامه تریپس می‌توانند در سایر موارد نقض

حقوق آفرینش‌های فکری به‌ویژه در مواردی که ارتکاب آنها تعمدی و در مقیاس تجاری باشد، آیین دادرسی و مجازات‌های مشخصی را تدوین نمایند.^۱

در پایان باید اذعان نمود، در دنیای مهندسی، به‌جز آنکه تعرض به حقوق فکری افراد واجد اوصاف کیفری است، با توجه به قسمت ۹ از بند ب ماده ۹۱ آیین‌نامه اجرایی قانون نظام مهندسی و کنترل ساختمان تخلف انتظامی نیز به‌حساب می‌آید. البته این آیین‌نامه به مثابه سایر نظام‌های صنفی، مجازات انتظامی مهندس را فقط زمانی بررسی می‌کند که تعرض صورت‌گرفته درون صنفی باشد و تعرض به حقوق مالکیت فکری افرادی خارج از صنف مهندسی را صرفاً از باب مجازات تبعی یک جرم عمومی به رسمیت می‌شناسد.

۱. امیری، حسین‌علی، اجرای حقوق مالکیت صنعتی در مقررات سازمان جهانی تجارت و حقوق ایران، نشر میزان، ۱۳۸۸، ص ۲۴۵.

نتیجه‌گیری

رژیم‌های مالکیت فکری محصول مکاتب فلسفی و سنت‌های حقوقی گوناگونی هستند که ارائه تعریفی جامع و مانع از حقوق مالکیت فکری و تعیین حدود و ثغور آن را پیچیده می‌نماید. با وجود این، ضرورت حمایت از حقوق مالکیت فکری یک امر پذیرفته‌شده جهانی است. لیکن، جایگاه ایران در حمایت از این حقوق با توجه به شاخص‌های جهانی مالکیت، بسیار نگران‌کننده است و عدم توجه به این مقوله مانعی جدی در راستای توسعه یافتگی اجتماعی، اقتصادی و تعامل صنعتی و فناوری با دیگر ملل خواهد بود.

محصولات مهندسی در معنای اخص خود، معمولاً حاصل علوم سخت هستند و در قالب یک طرح صنعتی مورد واکاوی قرار می‌گیرد. در حالی که، آنچه که مخلوق تلاش فکری یک معمار است، باید به‌عنوان یک اثر هنری شناسایی کرد. بر همین اساس، برخلاف سایر آفرینش‌های مهندسی که ثبت آنها برای برخورداری از حمایت‌های قانونی در باب آفرینش‌های فکری الزامی است، طرح‌های معماری بدون ثبت تحت حمایت قوانین کپی‌رایت خواهند بود. لیکن، برخلاف بسیاری از آثار ادبی و هنری، در آثار معماری و مهندسی معمولاً جنبه هنری اثر، وجه غالب آن نیست که شرایط حاکم بر شناسایی یک مصنوع یا طرح مهندسی به‌عنوان یک اثر مورد حمایت حقوق مالکیت آفرینش‌های هنری را با چالش‌هایی منحصر به فرد مواجه می‌کند. البته در دنیای مهندسی، فقط آثار معماری از جنبه هنری مورد حمایت هستند. لیکن این حمایت محدود است و جنبه کاربردی اثر را دربر نمی‌گیرد و حمایت‌های قانونی از جنبه مالکیت صنعتی به علت فقدان شاخص‌های دقیق ارزیابی چندان آسان نیست. بر همین مبنا، در امور مهندسی نیازمند تعریف شاخص‌هایی نوین برای تمایز دادن یک طرح بدیع با سایر طرح‌های مهندسی هستیم.

در دنیای مهندسی، آنچه که مورد حمایت حقوق آفرینش‌های فکری است، طرح، نقشه یا مصنوعی است که ارزشمند، کاربردی، مفید، و با خصیصه‌های اصالت، ابتکار و نوآوری همراه باشد. این تحقیق بر این نظر استوار است که حقوق فکری مهندسان یک حق همیشگی، مطلق و انحصاری نیست و بسته به شرایطی، جامعه محق است نظر به

نیاز جامعه و منافع عمومی، پس از پرداخت حقوق پدیدآورنده از طرح یا ایده او استفاده کند. از سویی دیگر، باید به سایر مهندسان این اجازه داده شود تا یک طرح را تکمیل کنند یا تغییر دهند و مسیری که یک مهندس طی نموده است، بسته به نیاز صاحب سرمایه یا کارفرما توسط سایر مهندسان تکامل یابد. برای مثال، اگر یک مهندس معمار یک حجم یا فضای خاص و بدیع را طراحی کرده باشد، الزاماً ادامه کار و طراحی پلان‌ها نباید به وی سپرده شود و کارفرما محق است ادامه کار را به مهندسان دیگری بسپارد. طبیعتاً، این اقدام کارفرما نباید تعرض به حقوق فکری پدیدآورنده طرح اولیه تلقی گردد.

در این میان، به تأسی از قانون حفاظت از حق نسخه‌برداری از آثار معماری آمریکا می‌توان بحث حمایت‌های قانونی از حقوق فکری مهندسان را در دو فاز مختلف طراحی و اجرا تقسیم نمود. در مرحله طراحی که همان مرحله پیش از اجراست، حمایت گسترده قانونی از حق صاحب اثر یا پدیدآورنده با چالشی جدی مواجه نیست. لیکن، در مرحله پس از ساخت، از آنجا که طرح در معرض دید است و به صورت آگاهانه یا ناآگاهانه بر ایده‌های سایر مهندسان مؤثر است، خلق مصنوع یا ساختمانی جدید را که دارای شباهت‌هایی با طرح دیگری باشد، بنا به استدلال‌هایی که در متن مقاله آمده است، نباید بدون وجود دلایلی قطعی و متقن، تعرض به حقوق فکری پدیدآورنده اولیه برشمرد.

از طرفی دیگر، زمانی که یک ایده یا طرح اجرا می‌شود، با دو نوع حقوق مالکانه مواجه هستیم: حقوق اول ناظر بر حق مالکیت مادی و حق دوم دربرگیرنده حقوق فکری مهندس صاحب ایده است. این دو حق بعضاً با یکدیگر در تعارض قرار می‌گیرند. این تحقیق بر این اعتقاد استوار است که مگر در شرایط خاص، حق مادی مربوط به مالک، این امکان را برای وی فراهم می‌آورد تا بتواند به‌فراخور نیاز خود، هرگونه دخل و تصرفی را در اثر انجام دهد و نباید وی را از این امر به واسطه وجود حقوق فکری مهندس منع کرد. پرواضح است که در این شرایط مهندس محق است از انتساب اثر به خود ممانعت نماید. اصولاً و به‌جز در موارد خاص، حقوق فکری اثر نیز پس از اعراض صاحب اثر از

حقوق خود، به مالک مادی اثر انتقال نمی‌یابد و نظر قوی‌تر آن است که خصیصه‌های اموال عمومی بر آن جاری خواهد بود.

در جمع‌بندی نهایی باید عنوان کرد، شرط حمایت کیفری از آثار و مصنوعات مهندسی وجود ضوابط حقوقی است؛ بدین معنا که حقوق کیفری به‌تنهایی و بدون شناسایی این ضوابط و معیارها امکان ورود و اعمال هیچ واکنشی را ندارد.

در بحث کیفری با وجود آنکه قوانین فعلی جرایم علیه حقوق فکری افراد را یک جرم قابل‌گذشت می‌دانند، در عصر حاضر و در جوامع توسعه‌یافته، این دیدگاه جایگاه مقبول پیشین خود را از دست داده است؛ زیرا امروزه، در آفرینش‌های فکری، حقوق عمومی و مربوط به نظم و توسعه‌یافتگی هر کشور کاملاً مستتر شده است و کشف و تعقیب جرم را باید از وظایف حاکمیت برشمرد. البته در اینکه قوانین کیفری فعلی تا چه حدودی قدرت بازدارندگی برای مقابله با پدیده جرایم علیه حقوق فکری افراد را دارد، نیز جای تأمل دارد. اما آنچه مسلم است، اینکه همگام با نظر غالب صاحب‌نظران و دیدگاه‌های نوین جرم‌شناسی در موضوع حمایت از حقوق فکری در استفاده از ابزار کیفری نباید تردید نمود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

کتاب

۱. امامی، اسدالله، حقوق مالکیت فکری، نشر میزان، ۱۳۹۹.
۲. امیری، حسین‌علی، اجرای حقوق مالکیت صنعتی در مقررات سازمان جهانی تجارت و حقوق ایران، نشر میزان، ۱۳۸۸.
۳. بهادری جهرمی، زهرا، زهرا شاکری و محسن صادقی، حل و فصل غیرقضایی اختلافات حقوق مالکیت فکری، نشر مرکز وکلا، کارشناسان رسمی و مشاوران خانواده قوه قضائیه، ۱۳۹۹.
۴. حکمت‌نیا، محمود، نظام مالکیت فکری، سازمان انتشارات پژوهشکده فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۴۰۰.
۵. خدمتگزار، محسن، فلسفه مالکیت فکری، نشر میزان، ۱۳۹۰.
۶. داراب پور، مه‌راب و همکاران، اصول و مبانی حقوق تجارت بین‌الملل، کتاب پنجم، حقوق رقابت، نمایندگی، تجارت الکترونیک و آفرینش‌های فکری، چاپ چهارم (ویرایش دوم)، گنج دانش، ۱۴۰۱.
۷. رئیس‌ی، لیلا، نظام حل و فصل اختلافات حقوق مالکیت معنوی، انتشارات جنگل، ۱۳۸۸.
۸. شیخی، مریم، اصول حقوق مالکیت فکری، نشر میزان، ۱۳۹۴.
۹. صفایی، سید حسین، حقوق مدنی و حقوق تطبیقی، نشر میزان، ۱۳۸۶.
۱۰. میرحسینی، سید حسن، فرهنگ حقوق مالکیت معنوی، ج ۱، چ ۲، نشر میزان، ۱۳۹۱.
۱۱. -----، مقدمه‌ای بر حقوق مالکیت معنوی، چ ۶، نشر میزان، ۱۳۹۶.
۱۲. -----، حقوق طرح‌های صنعتی، نشر میزان، ۱۳۹۵.

مقاله

۱۳. اکبری دهنو، میثم و آسیه اکبری، «حقوق مالکیت صنعتی: تفسیری بر راهکارهای کیفری قوانین ایران»، *سیاست علم و فناوری*، سال پنجم، ش ۳، ۱۳۹۲، صص ۲۷-۴۴.
۱۴. جعفرزاده، میرقاسم و عباس مرادی، «قاعده إعراض و اثر آن بر زوال حق اختراع»، *مطالعات فقه و حقوق اسلامی*، ش ۱۸، ۱۳۹۷، صص ۶۷-۹۲.
۱۵. جعفرزاده، میرقاسم و حسن لجم‌اورک، «تحلیل نظری حق بر علامت تجاری: حق انحصاری مطلق یا مقید؟»، *فصلنامه حقوق خصوصی*، د ۱۷، ش ۲، ۱۳۹۹، صص ۳۲۷-۳۵۰.
۱۶. جعفری خانشیر، سعید، رضا آذرافزا و امیر رادفر، «بررسی و طبقه بندی دلایل و زمینه های انفعال نظام حقوق مالکیت صنعتی در ایران»، *فصلنامه مدیریت صنعتی*، د ۶، ش ۱۶، ۱۳۹۰، صص ۲۷-۳۸.
۱۷. حاجی‌ده‌آبادی، محمدعلی و محمدمهدی عالمی‌طامه، «جرایم علیه مالکیت فکری در قوانین کیفری ایران و مقررات بین‌المللی»، *فصلنامه فقه و حقوق*، سال ۵، ش ۲۰، ۱۳۸۷، صص ۵۷-۸۷.
۱۸. حبیبیا، سعید و مجید حسین زاده، «بررسی حقوق کارگران در قراردادهای کار تولید اموال فکری»، *حقوق تطبیقی*، د ۵، ش ۲، ۱۳۹۷، صص ۴۷-۶۸.
۱۹. حبیبیا، سعید و مسعود شهبازی، «رویکرد نظری به اسباب تملک آثار فکری»، *حقوق خصوصی*، د ۱۴، ش ۱، ۱۳۹۶، صص ۲۷-۴۹.
۲۰. روشن، محمد و مصطفی خرمی، «حقوق مالکیت فکری معماری»، *مجله صفا*، د ۲۳، ش ۶۰، ۱۳۹۲، صص ۵-۱۶.
۲۱. صادقی اسفهلانی، سوره، «حمایت کپی‌رایت از آثار معماری»، *مجله پژوهش‌های حقوقی*، ش ۲۰، ۱۳۹۰، صص ۱۶۷-۱۸۰.

۲۲. عبداللهی، محمدجواد، مریم شریفی‌رنانی و رضا عربزاده، «تحلیل معیارهای احراز اصالت آثار معماری در حقوق مالکیت فکری»، حقوق خصوصی، د ۱۸، ش ۱، ۱۴۰۰، صص ۱۷۷-۲۰۱.

۲۳. عالیخانی، سکینه، سعید حبیبیا، حسن عالی‌پور و محمدرضا الهی منش، «چاش‌های و راهکارهای حمایت کیفری از آفریده‌های فکری و هنری مد (مطالعه تطبیقی نظام‌های حقوقی ایران، فرانسه و آمریکا)» فصلنامه علمی مطالعات فرهنگ-ارتباطات، ش ۸۸، صص ۲۴۱-۲۶۳، ۱۴۰۰.

۲۴. نظری، احد، ناصر جمالی هرسینی و یاسر گلدوست جویباری، «کاربرد مهندسی ارزش در بهبود طراحی پروژه‌های ساختمانی»، مجله علمی معماری و شهرسازی، د ۲۰، ش ۴، ۱۳۸۹، صص ۴۹-۶۰.

ب) منابع انگلیسی

Articles

25. Mann, P. & Denoncourt, J. (2009). "Copyright Issues On The Protection Of Architectural Works And Designs". 25th Annual Conference Of Association Of Researchers In Construction Management (Arcom), September 2009, Albert Hall, Nottingham, Available At [Http://Centaur.Reading.Ac.Uk/4621/](http://Centaur.Reading.Ac.Uk/4621/).
26. Kim, J.S. (2018). "Filtering, Copyright Infringement Analysis In Architectural Works", *University Of Illinois Law Review*, 1, 282-112.
27. Property Rights Alliance (2022) "International Property Rights Index 2022", pp. 1-59.

پښتو ښکلا ښکلا ښکلا ښکلا ښکلا ښکلا ښکلا ښکلا ښکلا ښکلا
پښتو ښکلا ښکلا ښکلا ښکلا ښکلا ښکلا ښکلا ښکلا ښکلا